

Jan Zieliński

Świadomość literacko-estetyczna i kulturalna Młodej Polski

Biuletyn Polonistyczny 25/3-4 (85-86), 157-163

1982

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ko na adekwatną analizę, ale na pośrednie formułowanie ocen o dziele. Zjawisko to autor wiązał z rozwojem powieści, której przedjamesowska postać nie wymagała np. kategorii narratora, "nienaiwnej" kategorii abstrakcyjno-analitycznej. Krytyczne ujęcia literatury, posługujące się metaforą malarską, miały swój udział w budzeniu zainteresowania dla problematyki percepcji w psychologii i filozofii, a w konsekwencji - w wypracowaniu znanych dziś, subtelnych odmian takiej kategorii badawczej, jaką jest narracja.

Konferencję zakończyła "Wypowiedź metafizyczna i metakonferencyjna" D. D a n e k (IBL), która ponownie (poprzednio na konferencji w Gołuniu), tym razem żartobliwie, zachęcała badaczy literatury do zajęcia się serio psychologicznym aspektem dzieła literackiego jako tworu umysłu ludzkiego. Integrację dyscyplin naukowych widziała autorka referatu tak radykalnie, że pozwoliło jej to na wypowiedzenie przewrotnego aforyzmu, iż "dzieło literackie jest tworem natury" i jako takie winno być badane.

Zamykając obrady, J. Sławiński poinformował, iż gospodarzem przyszłej, XXI Konferencji Teoretycznoliterackiej będzie polonistyczny ośrodek poznański; jej zaś temat (szkicowo sformułowany) brzmieć będzie: "Poetyka i polityka".

Dr Piotr Stasiński

ŚWIADOMOŚĆ LITERACKO-ESTETYCZNA I KULTURALNA MŁODEJ POLSKI

W dniach od 18 do 20 maja 1981 r. w Warszawie i Płocku odbyła się sesja naukowa nt. "Świadomości literacko-estetycznej i

kulturalnej Młodej Polski", zorganizowana przez Pracownię Historii Literatury Okresu Młodej Polski IBL i Towarzystwo Naukowe Płockie. Sesja, na której wygłoszono 10 referatów, zgromadziła większą część badaczy okresu z całego kraju.

Otwarcia sesji dokonał z-ca dyrektora d/s ogólnych IBL R. G ó r s k i . W imieniu pracowni młodopolskiej uczestników powitał R. L o t h (IBL). Pierwszym referentem był E. K u ź m a (WSP Szczecin), który mówił na temat "Mitu Orientu w Młodej Polsce. Typologia i funkcje społeczno-polityczne". Autor potraktował mit jako formę komunikacji społecznej wiążąc go zatem z takimi charakterystycznymi dla przełomu XIX/XX wieku zjawiskami, jak zwiększona rola tłumu oraz prasy (manipulacja dziennikarska). Za moment wyzwolenia problematyki mitu uznał rok 1905. W swej typologii wyróżnił pięć aspektów mitu Orientu w Młodej Polsce: Orient jako mit kulturowy (Leśmian, Lange); jako Daleki Wschód (Sieroszewski, brak świadomości "żółtego niebezpieczeństwa"); jako Rosja (Krzywicki, Brzozowski, Nalepiński); jako Indie (krytyka cywilizacji zachodniej, pochwała aryjskości); synteza Orientu i Okcydentu.

W. G u t o w s k i (UMK Toruń) zajął się pograniczem dwóch zagadnień: roli artysty oraz związku między sztuką a rzeczywistością. Referat oparty był nie na materiale ściśle literackim, ale na programach i polemikach. Autor uwzględnił przede wszystkim wypowiedzi krytyczne i programowe Miriama, Przybyszewskiego, Irzykowskiego ("Czym jest Horla?"), Leśmiana, a także Matuszewskiego, Langego i L.H. Marstina.

W dyskusji nad pierwszym referatem udział wzięli: J. Paszek, R. Zimand, M. Puchalska, J. Zieliński, J.J. Lipski i J. Illg. Autorowi zarzucano encyklopedyczność, kwestionowano tezę o sakralnym charakterze amerykańskiego mitu sukcesu, upomniano

się o opozycję Północ-Południe, wskazywano na historyczne przyczyny braku „żółtego niebezpieczeństwa”, pytano o wspólny mianownik typologii, zarzucano pominięcie Bliskiego i Środkowego Wschodu.

Obrazy popołudniowe otworzył K. A s k a n a s (TN Płockie), który mówił o "Sztuce Młodej Polski w Płocku". Płock, mimo iż stolica guberni, był w tym okresie małym miasteczkiem. O sztukę secesyjną otarł się w chwili, gdy Mehoffer wykonał projekt polichromii dla tutejszej katedry (1902). Wskutek protestu biskupa Szembeka polichromię powierzono Drapiewskiemu. Innym źródłem wiedzy o nowych tendencjach w sztuce były książki i albumy przywożone nielegalnie z Galicji. W skromnym zakresie prowadzono akcję odczytową. W sumie, podkreślił referent, w Płocku "moderna nie znalazła przystępu".

Następnie S. B o r z y m (IFiS PAN) zastanawiał się nad kwestią "Czy istniała estetyka Abramowskiego?". Wychodząc od głośnej polemiki z traktatem Tołstoja "Co to jest sztuka?", referent przedstawił najważniejsze elementy myśli estetycznej Abramowskiego. Mówił o agnozji, o roli wspomnienia jako zaczątku sztuki, o nadrzędnej roli muzyki (najmniej intelektualnej ze sztuk), wreszcie o pięknie anarchistycznym. W konkluzji stwierdził, iż uwagi Abramowskiego na temat sztuki nie tworzą pełnego i samodzielnego systemu estetycznego.

J. P r o k o p (IBL) w referacie "W królestwie tautologii. O nacjonalistycznym modelu twórczości" wyszedł od próby zdefiniowania pojęcia literatury narodowej. Autor podkreślił, że w publicystyce obozu narodowego z początku wieku ważne było nie co, ale kto napisał. Nacjonalistyczna koncepcja kultury prowadzi do autyzmu i autoafirmacji. Zapobiec temu może obecność Innego, która oznacza konieczność walki, a zatem dyskurs nacjona-

listyczny konsoliduje się dzięki Żydowi. Demaskując Innego, wyznacza się własną tożsamość. Konstruowany przez Prokopa model nacjonalistycznej koncepcji twórczości opierał się przede wszystkim na materiale zaczerpniętym z pism Wasilewskiego, miał jednak ambicje ogólniejsze.

W dyskusji (R. Zimand, M. Puchalska, A. Walicki, J. Zieliński, B. Wojnowska) mówiono m.in. o znaczeniu badań lokalnych dla zrekonstruowania procesów dyfuzji kultury, o echach sprawy polichromii w katedrze płockiej na łamach "Chimery", o związkach myśli estetycznej Abramowskiego z Bergsonem, o oświeceniowej genezie nacjonalizmu i jego państwowym, a nie narodowym charakterze.

W drugim dniu obrad uczestnicy sesji przenieśli się do Płocka, gdzie w gmachu Towarzystwa Naukowego Płockiego, jego wiceprezes K. Askanas przedstawił pokrótce historię i obecną działalność naukową i wydawniczą Towarzystwa. Założone w r. 1820, jest ono najstarszym z dziś istniejących regionalnych towarzystw naukowych; działa w trzynastu sekcjach naukowych. Od 25 lat wydawane jest pismo "Notatki Płockie".

A. M a k o w i e c k i (UW) mówił "O młodopolskiej legendzie Norwida". Referent uwzględnił okres 1895-1912, opierając się przede wszystkim na wypowiedziach krytyków literackich. Wy różnił dwa typy legendy Norwida, nazywając je roboczo miriamowskim (nacisk na biografię) i Brzozowskiego (nacisk na dzieło). Początek legendzie dał sam Norwid poprzez szereg zabiegów autolegendowych (np. połączenie daty urodzin z datą śmierci Byrona). Zdaniem referenta, piszący wówczas o Norwidzie (edytor Miriam, impresjonistyczny Jellenta, powierzchowny Balicki, biograf Krechowiecki) po prostu nie zrozumieli "czwartego wieszca". Fakt ten podkreślał w owym czasie Brzozowski, który kreo-

wał Norwida na przywódcę.

J. M a l i n o w s k i (IS PAN) rozważał "Problem początku symbolizmu w polskim malarstwie i krytyce artystycznej". W bogato ilustrowanym, analitycznym referacie referent widział u początków symbolizmu polskiego (ok. 1880) Chmielowskiego i Pruszkowskiego, zaś pierwsze obrazy nastrojowo-symbolistyczne - u Breslauera. W konkluzji postawił tezę, iż symbolizm polski w dużej mierze wywodzi się z akademizmu; zwrócił również uwagę na wzajemną inspirację malarstwa i poezji oraz na duży wpływ Böcklina na malarstwo polskie. Koniec pierwszej fazy symbolizmu polskiego przypada - zdaniem referenta - koło r. 1894, potem pojawia się wczesny ekspresjonizm.

W dyskusji (M. Podraza-Kwiatkowska, A. Nowakowski, J. Illg A. Kostanecki, B. Wojnowska) podkreślono różnice między legendą a recepcją oraz nieprecyzyjność użytego w tym kontekście pojęcia "świadomości potocznej", zwracano uwagę na różnice między symbolizmem a impresjonizmem, wskazywano też na płocki rodowód niektórych pisarzy Młodej Polski i dwudziestolecia (J. Lemański, S. Adamczewski, W. Broniewski).

W czasie obrad popołudniowych drugiego dnia sesji dyrektor miejscowego muzeum T. Z a r e m b a wygłosił komunikat "Zbiory sztuki secesyjnej w Muzeum Mazowieckim w Płocku". Następnie uczestnicy sesji zwiedzili stałą ekspozycję muzeum: secesyjne wnętrza, dział ceramiki i szkła oraz galerię malarstwa.

Trzeciego dnia obrady toczyły się w Warszawie w sali Instytutu Historii PAN. M. B a r a n o w s k a (IBL) mówiła "O młodopolskich pocztówkach". W bogato ilustrowanym wystąpieniu referentka zwróciła uwagę na charakterystyczne cechy pocztówkowego kiczu (nadmiar, synkretyzm, "wszystko naraz"). W kiczu wyróżnić można różnorakie style narodowe. Nieraz wyrażają się

one tylko tytułem, jak w przypadku reprodukcji grafiki Lingnera, sprzedawanej w różnych krajach jako "Czarownica", "Czarodziejka", "Anarchistka", "Uwięziona przestępczyni" i "Ofiara młodości". Najpopularniejszymi bohaterami młodopolskich pocztówek byli: Napoleon, książę Józef Poniatowski i cesarz Franciszek Józef; w zakresie sztuki przeważały reprodukcje malarstwa akademickiego. Pierwszymi, którzy docenili modernistyczne pocztówki, byli surrealiści.

D. R y c h l e w s k a (TNP) przedstawiła "Wybrane problemy literatury dla młodego odbiorcy ew okresie Młodej Polski". Autorka starała się scharakteryzować - w ramach okresu - zróżnicowanie pokoleniowe, tematyczne, rodzajowe i stylowe. Podkreśliła związki tej literatury z folklorem oraz stopniowe wprowadzanie do niej bohaterów-dzieci pochodzących z proletariatu. Wyróżniła trzy pokolenia twórców książek dla dzieci czynnych w okresie Młodej Polski: pozytywistów (Konopnicka, Sienkiewicz, Dygasiński); modernistów (Ostrowska, Or-Ot, Ejsmond, Rydel, Leśmian) i ówczesnych debiutantów (Dąbrowska, Porazińska, Korczak), którzy weszli na dobre do literatury po pierwszej wojnie światowej.

J. S i e m a s z k o (IFiS PAN) starała się scharakteryzować "Młodopolski styl życia". Referentka wyróżniła trzy grupy: cyganerię krakowską, grupę bronowicko-tatrzańską oraz Eleusis. Wszystkie one były opozycyjne wobec mieszczańskiego stylu życia. Pierwsza (Przybyszewski et consortes) odznaczała się ekstrawagancją, brakiem stabilizacji rodzinnej i materialnej oraz nadużywaniem alkoholu, druga głosiła powrót do natury, do prostych wartości przechowywanych w ludzie, trzecia opierała się na wstrzemięźliwości od czterech nałogów (alkohol, tytoń, karty, rozpusta), prowadziła niezwykle uregulowany tryb

życia, kładła duży nacisk na sprawy religijne i duchowe.

Referat E. F e l i k s i a k (UW) pt. "Wyspiańskiego pamięć tworząca", ze względu na przedłużające się obrady (na wniosek autorki) przełożono na jedno z najbliższych zebrań naukowych pracowni młodopolskiej IBL.

W dyskusji (H. Kirchner, J. Wiercińska, R. Zimand, I. Le-
wańska-Kaniowska, A. Ziemiński) wskazywano m.in. na to, że pocztówki są wyrazem świadomości potocznej epoki, że osobliwością młodopolskiej literatury dla dzieci jest silne powiązanie tekstu z ilustracją, zaś pamiętniki bywają stronnicyzmem źródłem dla historyka i socjologa.

Mgr Jan Zieliński

NATURALIZM W POLSCE

W dniach 21 i 22 maja 1981 r. odbyła się sesja naukowa "Naturalizm w Polsce" zorganizowana przez Zakład Literatury Pozytywizmu i Młodej Polski Instytutu Literatury Polskiej UW w porozumieniu z Podkomisją d/s współpracy z AILC Komitetu Nauk o Literaturze Polskiej PAN. Stanowiła ona kolejny etap badań nad naturalizmem w literaturze polskiej, prowadzonych przez Zakład. Udział w sesji wzięli historycy literatury z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie, Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Słupsku i Uniwersytetu Warszawskiego oraz historycy sztuki z Muzeum Narodowego w Warszawie i Uniwersytetu Warszawskiego. Gościem honorowym sesji był profesor Yves Chevrel z Uniwersytetu w Nantes.